Professori Tuomas Forsberg
Tampereen yliopisto

Tulevaisuusvaliokunta 19.4.2024

VENÄJÄN KEHITYKSEEN VAIKUTTAVAT PESTEC-TEKIJÄT (2029 MENNESSÄ

- **Poliittiset tekjät** ovat niitä, jotka viiden vuoden aikajänteellä voivat todennäköisimmin muuttua. Keskeinen muutostekijä on sota Ukrainassa ja muut sisäisen tai kansainvälisen toimintaympäristön tekijät, jotka luovat raamit myös keskeisille taloudellisille, teknologisille ja kulttuurisille tekijöille. Talous, teknologia tai kulttuuri, ja tuskin myöskään ympäristö ovat lähimmän viiden vuoden aikana muutoksen ajureita.

- **Suurempi poliittinen muutos on lähimmän viiden vuoden aikana kuitenkin epätodennäköinen.** Putin ja hänen regiiminsä on sementoinut valtansa kuten vuoden 2024 presidentinvaalit ovat osoittaneet. Näkyvimmät haastajat (Navalnyi ja Prigozhin) ovat kuolleet. Kollektiivisen poliittisen toiminnan edellytykset ovat kaventuneet. Uusia johtajia ja haastajia voi tilaisuuden tullen aina silti ilmestyä.

- **Sen sijaan 10-20 vuoden aikavälillä on todennäköistä, että regiimissä tapahtuu jonkinlainen merkittävä muutos**, joka näkyy ei vain johtohenkilöissä vaan myös noudatetussa politiikassa. Tässä vaiheessa myös kulttuuriset tekijät voivat olla merkittäviä: kysymys on paljolti siitä, mitkä ovat uuden valtaan nousevan sukupolven ja työikäisen väestön enemmistön muodostavan tätä todennäköisesti hieman nuoremman sukupolven arvot ja maailmankuva. Vaikka Venäjä ei kehittyisi demokratiaksi tai olisi muuten länsimielinen, suhteet länteen voivat parantua jo pelkästään siksi, että uusilla vallanpitäjillä ei todennäköisesti ole Putinin hallinnon kaltaista halua ottaa uusia riskejä tai edistää ehdoin tahdoin vastakkainasettelua lännen kanssa.

- **Poliittisen muutoksen mahdollisina ajureina** voivat olla
    - 1) Putinin terveys (vaikka monet tätä koskevat spekulaatiot ovatkin osoittautuneet liioitelluiksi, hän joka tapauksessa vanhenee ja kysymys uskottavasta seuraajasta voi osoittautua hankalaksi).
    - 2) johdon ja eliitin sisäinen valtakamppailu (vaikka eliitin yhtenäisyys on Prigozhinin kapinan jälkeen vahvistunut, valtakamppailu ja sisäiset erimielisyydet eivät ole täysin poistuneet) – todennäköisin kimmoke olisi huono sotamenestys, mutta on epätodennäköistä, että sekään johtaisi muutokseen.

    - 3) terrorismi, etenkin islamistinen (Moskovan iskut) voi saattaa liikkeelle ketjureaktioita
    - 4) alueiden ja etnisten ryhmien tyytymättömyys – sota on lisännyt Putinin kannatusta keskuksissa mutta vähentänyt sitä reuna-alueilla
    - 5) taloudelliset tekijät sinänsä tuskin johtavat poliittiseen muutokseen – todennäköisesti vain peruselintarvikkeiden loppuminen tai vastaava pula voisi johtaa isompiin poliittisiin muutoksiin Venäjällä

- **Sodan päättyminen Ukrainassa on viiden vuoden aikavälillä mahdollista**. Itsessään se ei vielä tuo poliittista muutosta suuntaan eikä toiseen. Mutta niin kauan kuin sota jatkuu, se sitoo Venäjän voimavaroja. Ukrainan tai suurten osien miehittäminen niin ikään sitoo Venäjän voimavaroja, vaikka sota loppuisikin. Sodan lopputuloksesta riippuen Venäjä voi kuitenkin päästä irti sotataloudesta tai se voi jatkaa sitä ja ulottaa sodankäyntinsä uusille alueille. Paljon riippuu niistä johtopäätöksistä, mitä Venäjän johto sodan lopputuloksesta tekee. Suhteet länteen tuskin kuitenkaan paranevat olennaisesti, joskin on mahdollista. että Yhdysvaltojen politiikka Venäjän suhteen muuttuu yhteistyöhakuisemmaksi ja Euroopan valtioista ainakin osa seuraa perässä.
- **Suuret muutokset maailmanpolitiikassa, pahimmassa tapauksessa uusi maailmansota, on seuraavan viiden vuoden aikana mahdollinen** mutta kuten seuraavassa yritän argumentoida, niin se on silti epätodennäköinen.

ONKO UKRAINAN SOTA MERKKI SOTIEN PALUUSTA?

Venäjän hyökättyä Ukrainaan 2022 myös Suomeen kohdistuvan sodan riski on kasvanut. Maailmanpoliittinen tilanne oli jo sitä ennen muuttunut epävakaammaksi. Kehitys kääntyi huonompaan suuntaan jo yli vuosikymmen sitten syistä, jotka eivät ole yksiselitteisiä. Monet näkevät heikentymisen vain paluuna johonkin maailmanpoliittiseen normaalitilaan, missä sodan vaara on aina läsnä. Tästä ei kuitenkaan pidä vetää sitä johtopäätöstä, että maailmanhistoriassa ei olisi ollut tai voisi koskaan olla kehitystä kohti rauhanomaisempia oloja. Myös Suomen asema on edelleen varsin hyvä: erilaisissa globaaleissa rankingeissa olemme edelleen niiden maiden joukossa, joissa sodan riski omalla maaperällä on vähäinen (esimerkiksi Global Peace Indexin (2023) mukaan Suomi oli sijalla 13).

Väite, jonka mukaan elämme Suomessa syvenevän rauhan oloissa viime vuosien turvallisuustilanteen heikentymisestä huolimatta, on siksi vähintäänkin kontraintuitiivinen, jos ei suorastaan provokatiivinen. Varmaksi väitettä ei voikaan todistaa. Voimme kuitenkin yrittää etsiä syitä ja tekijöitä, jotka osoittaisivat, että rauha on kaikesta huolimatta vähintään pidemmässä aikaperspektiivissä vahvistunut. Tämä punninta olisi yhteiskunnallisen keskustelun näkökulmasta tärkeätä, sillä negatiiviset uutiset hallitsevat niin uutisointia kuin mielikuvaammekin.

Venäjän sotatoimien poikkeuksellisuus

Onko Venäjän helmikuussa 2022 aloittama täysimittainen hyökkäyssota Ukrainaan poikkeuksellinen vai kertooko se sotien yleistymisestä? Kumoaako Venäjän sota monien kansainvälisen politiikan ja sotien tutkijoiden esittämät väitteet sotien ja niiden

aiheuttamien kuolemien historiallisesta vähentymisestä? Ukrainan sotaa ei mielestäni voi pitää esimerkkinä valtioiden yleisestä taipumuksesta aloittaa sotia. Väitän, että juuri mikään muu maa kuin Venäjä ei olisi aloittanut vastaavaa sotaa. Toisaalta Ukrainan sotaa ei voida myöskään selittää jollain pysyvillä Venäjää koskevilla tekijöillä, jotka johdetaan maantieteestä, kulttuurista ja vuosisatojen takaisista historiallisista kokemuksista. Jo ennen Krimin valtausta monet asiantuntijat ajattelivat, ettei demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion kehitys Venäjällä voi juuri mennä parempaan suuntaan ennen kuin se menee selvästi huonompaan suuntaan. Nyt kun kehitys on mennyt huonompaan suuntaan, ei ole rationaalista ajatella, että maa ei voisi enää milloinkaan kulkea parempaan suuntaan. Ainakin neljä seikkaa tekevät Venäjän aloittamasta sodasta Ukrainaa vastaan poikkeuksellisen.

Ensinnäkin Venäjän aloittaman sodan syyt olivat taakse-, ei eteenpäin katsovia. Putinin pyrkimyksenä oli palauttaa Venäjälle jotain, mikä sillä oli ennen Neuvostoliiton hajoamista, nimittäin suurvalta-asema ja kyky kontrolloida lähiympäristöään. Ilman tätä historiallista taustaa hyökkäystä on vaikea selittää. Ukrainasta oli tullut Putinille hänen lähipiirilleen obsessio, josta hän ei päässyt irti. Kyse ei siis ollut voitontavoitteluun pyrkivästä laajentumishalusta vaan subjektiivisesti nähtyjen historiallisten virheiden korjaamisesta. Historiallinen tausta on myös sukupolvinen. Ukrainan vastaista sotaa kannattavat venäläiset olivat sodan syttyessä useimmiten niitä, jotka vielä muistivat Neuvostoliiton. Nuoremmissa, 1980-luvulla ja sen jälkeen syntyneiden joukossa kannatus on ollut selvästi vähäisempää.

Toiseksi Ukrainan vastaiseen täysimittaiseen sotaan ryhtyminen riippui Venäjän sisäisestä valtarakenteesta. Yksinomaan se, että demokratia ei menestynyt kylmän sodan jälkeisellä Venäjällä ei yksistään riitä selittämään Venäjän sotaisuutta, vaan olennaista Putinin valtajärjestelmässä on se, että valtaapitävien ydinjoukon on tehnyt uraansa jo Neuvostoliiton aikaisessa turvallisuuspalvelussa KGB:ssä. Tämä tausta on omiaan lisäämään erilaisia uhkakuvia ja kielteisiä ennakkoluuloja kaikenlaista niin vierasta ja erilaista kohtaan niin maan sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Tämä laskee kynnystä käyttää asevoimia ennakoivasti sekä hyväksyä myös omia tappioita. Onkin kiinnostavaa, että pelkästään venäläinen kansallismielinen tai patrioottinen ajattelu ei ollut itsessään riittävä tekijä selittämään Ukrainan vastaisen hyökkäyssodan kannatusta. Ennen sodan syttymistä eläkkeellä olleet Venäjän asevoimien korkeat upseerit suhtautuivat siihen kielteisesti.

Kolmanneksi Putinin pitkä valtakausi ja hänen ympärilleen kokoontunut sisäpiiri alkoi olla yhä itsevarmempi omasta Venäjän nimissä toteutettavasta missiostaan alistaa Ukraina vaikka asevoimin. Venäjän valmius käyttää asevoimia lähialueillaan kävi ilmeiseksi jo viimeistään Georgian vastaisessa sodassa 2008. Pyrkimys liittää Ukrainasta alueita itseensä kansainvälisen oikeuden vastaisesti vaikka asevoimin tuli selväksi viimeistään vuoden 2014 Krimin valloituksen ja Itä-Ukrainan sodan seurauksena.

Sodan aloittamiseen liittyvien riskien vähättelemiseen on saattanut vaikuttaa myös sitä edeltänyt poliittisen johdon koronaeristys: Putin oli kahden vuoden ajan tekemisissä yhä harvenevan ydinjoukon kanssa. Tuona aikana hänen kansallismielinen tulkintansa Venäjän historiasta sai entistä selvempiä messiaanisia piirteitä ja nousi keskeiseen asemaan hänen maailmankuvassaan. Lisäksi ydinjoukon supistuminen johtaa helposti ryhmäajatteluun ja muiden ajatusvinoumien vahvistumisen, jotka sekä nostavat riskinottohalukkuutta että

johtavat vääristyneisiin, vähätteleviin käsityksiin riskien luonteesta ja todennäköisyydestä. Entistä harvempi uskalsi tai edes pystyi sanomaan mitään poikkipuolista tai kritisoida sotaa koskevia suunnitelmia.

Neljänneksi Venäjän hyökkäyssodan mahdollistavana tekijänä voidaan pitää ydinaseita. Sodan aloittamiseen ei sinänsä tarvita ydinaseita, eikä Venäjä niitä käyttänyt tai uhannut niiden käytöllä Ukrainaa ennen sotaa. Ne voivat kuitenkin laskea Venäjän kynnystä lähteä sotaan, koska ne muodostavat vahvan pelotteen muita maita vastaan. Ydinasevaltana Venäjän ei siksi tarvinnut pelätä sitä, että länsimaat ryhtyisivät sotaan sitä vastaan sen omalla maaperällä samalla tavalla kuin Yhdysvallat kokosi koalition Irakia vastaan sen vallattua Kuwaitin 1990. Toisaalta taas Ukrainalla ei ollut omia ydinaseita – eikä se myöskään ollut ydinasesateenvarjon suojassa Naton kautta, joten Venäjän ei tarvinnut pelätä joutuvansa itse mahdollisen ydinaseiskun kohteeksi. Sodan mahdollistajana oli siis kuvitelma siitä, että sitä voidaan käydä hallitusti ilman, että sota leviäisi omalle alueelle.

Suurvallat turvautuvat maailmanpolitiikassa myös aseelliseen voimaan ja ovat valmiita monissa tilanteissa myös käyttämään sitä toisia valtioita tai muita ulkoisiksi vihollisiksi nähtyjä toimijoita vastaan. Laajamittaisen sodan aloittaminen on kuitenkin poikkeuksellista, joten selitykseksi ei riitä mikään yleinen teoria valtioiden välisestä valtakamppailusta ja kansainvälisen järjestelmän anarkiasta. Selitykseksi ei myöskään riitä demokratian puute Venäjällä, maan korruptoituneisuus, fatalistinen kulttuuri tai geopoliittinen asema Euraasian pohjoislaidalla ilman luonnollisia rajoja länteen tai etelään. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaa kohtaan ei siis kerro siitä, että mikä tahansa valtio olisi valmis aloittamaan vastaavan sodan tai että edes Venäjä olisi sellaiseen ryhtynyt, mikäli kehitys siellä ei kylmän sodan päättymisen jälkeen olisi saanut tiettyjä piirteitä: maan kylmän sodan aikana kasvaneen poliittisen eliitin taipumus nähdä Venäjän suurvalta-asema nostalgisesti valikoivan kansallismielisen imperialistisen historian valossa, Kremlin valtaapitävän johdon taipumus vainoharhaiseen uhkakuvien paisutteluun sekä välinpitämätön suhtatutuminen omien kansalaisten kärsimyksiin tai kuolemiin johtuen sen turvallisuuspalvelutaustasta, Putinin ympärille muodostuneen supistuminen ja kaventuminen pitkän valtakauden ja myös koronaeristyksen vuoksi sekä ydinaseiden luoma itsevarmuus suhteessa Ukrainan mahdollisiin vastatoimiin ja lännen haluun liittyä sotaan. Emme voi varmasti osoittaa, missä mielessä kaikkien näiden tekijöiden vaikutus oli välttämätöntä, mutta mikään näistä tekijöistä ei yksinään ole riittävä selittämään Venäjän aloittamaa laajamittaista hyökkäyssotaa.

Suomen asema

Suomen asema Venäjän naapurina on rauhan ja turvallisuuden säilymisen kannalta huolestuttava. Jo pelkästään tilastollisesti sotaan joutumisen todennäköisyys kasvaa, jos rajanaapuri käy sotaa. Suomen joutuminen sotaan lähitulevaisuudessa ei kuitenkaan ole todennäköistä. Suomi kuuluu osaksi globaalia kehittynyttä pohjoista, jossa niin valtioiden väliset sodat kuin sisällissodat ovat edelleen hyvin harvinaisia.

Venäjän syyt aloittaa sota Ukrainaa vastaan liittyivät historiaan eivätkä suoraan sen kokemaan turvallisuusuhkaan tai valloitusten kautta saavutettaviin taloudellisiin hyötyihin.

Suomen kannalta on tietysti ongelmallista, että Venäjä on viime vuosina määritellyt itsensä entistä useammin ei vain Neuvostoliiton vaan Venäjän keisarikunnan perillisenä. Mikäli voitaisiin olla varmoja, että Venäjä tavoittelisi vain entisen Neuvostoliiton tiettyjen alueiden kontrollointia ja liittämistä itseensä, Suomeen kohdistuvaa sodan uhkaa voitaisiin pitää hyvin vähäisenä, joskin Suomi edes Naton ulkopuolella ollessaankaan olisi tuskin voinut välttää, jos Venäjä tavoittelisi Baltian maiden liittämistä itseensä sotilaallisin keinoin. Historiallisen identiteetin ja suurvalta-aseman rakentaminen Venäjän keisarikunnan rajojen mukaan tekee Suomeenkin suoraan kohdistuvasta riskistä varteenotettavamman kuin mitä se vain Suomen geopoliittisen aseman puolesta olisi.

Venäjän kansallinen identiteetti ja poliittinen kulttuuri eivät kuitenkaan ole pysyviä. Vaikka näistä voidaan löytää vahvoja jatkuvuuden elementtejä, historiansa aikana Venäjä on muuttunut moneen kertaan. Se ei voi tyystin eristäytyä globaaleilta trendeiltä, jotka koskevat vaikkapa maan väestönkehitystä, digitalisoitumista ja poikkikansallista nuorisokulttuuria, vaikka nykyjohto sitä yrittääkin. Jossakin vaiheessa Venäjä tulee muuttumaan: valtarakenteissa tapahtuneet siirtymät voivat olla niin muutoksen ajureita kuin sen seurauksiakin.

Jos valta pysyy Putinin jälkeenkin ”putinisteilla” eli samoin ajattelevalla, turvallisuuspalvelun keskeiset opinkappaleet ja Venäjän historian kansalliset myytit sen globaalista suurvalta-asemasta sisäistäneellä poliittisella johdolla, maan politiikka ei muutu paljoakaan. Se ei kuitenkaan johda päätelmään, että Venäjä olisi silti jatkossa yhtä valmis aloittamaan uusia laajamittaisia sotia kuin se oli Ukrainaa vastaan vuonna 2022. Menestys sodassa ja yhteiskunnan asettuminen sotamoodiin voi toki lisätä uusien sotien todennäköisyyttä, mutta toisaalta nykyisetkin vallanpitäjät tietävät varsin hyvin, että sota Ukrainaa vastaan ei mennyt suunnitelmien mukaan ja riskitietoisuus voi siksi taas kasvaa.

Toisaalta ei ole ollenkaan varmaa, että Venäjän tulevat johtajat pystyisivät saavuttamaan yhtä vahvan kansalaisten tuen. Putinilla on ollut kansan tuki hänen pitkän ja monessa suhteessa menestyksekkään valtakauden aikana. Pelkkään kansalaisten spontaaniin kannatukseen ei Putinin valta-asema ei silti ole perustunut, vaan sitä on pidetty yllä vahvalla kansalaisyhteiskunnan kontrollilla.

Todennäköisesti valta Venäjällä siirtyy jossain vaiheessa paitsi nuoremmalle sukupolvelle, jonka suhde ”putinismiin” on höllempi, niin se myös jakaantuu useammille tahoille. Molemmat seikat vähentävät tulevaisuudessa sitä todennäköisyyttä, että Venäjä aloittaisi uusia laajamittaisia sotia sen naapurimaita vastaan. Niin nuoremman sukupolven historialliset kokemukset kuin vallan jakaantumien useamman toimijan kesken tekevät uusien laajamittaisten sotien aloittamisesta vaikeampaa kuin mitä se oli Venäjällä vuonna 2022, vaikka todennäköisyys ei laskisikaan nollaan.

Lisäksi Suomen asemaa vahvistaa maan oma varautuminen, johon kuuluvat niin omasta puolustusvalmiudesta huolehtiminen kuin myös Nato-jäsenyys ja muut liittosuhteet. Joidenkin mielestä Suomen puolustuskyky ja liittoutuminen voi provosoida Venäjää aloittamaan sodan. Vaikka tätä mahdollisuutta ei voidaan sulkea pois millään rationaalisella argumentilla, Venäjä on yleensä kunnioittanut voimaa ja ryhtynyt sotaan vain sitä heikompia vastustajia kohtaan. Sota Ukrainaa vastaan voitiin aloittaa, koska Venäjän johtajat kuvittelivat sen olevan nopeasti ohi. Venäjän mahdollisuudet aloittaa uusia

laajamittaisia sotia ovat hyvin rajalliset vielä tulevinakin vuosina. Vaikka Venäjä voittaisikin Ukrainan sodan pystymällä pitämään hallussaan valloittamansa maa-alueet ja vaikuttamaan tulevaan rauhaan sen omien tavoitteidensa mukaisesti, sota tuskin kannustaa Venäjää aloittamaan uusia vastaavia yhtä laajamittaisia sotia.

Rauha ei ole varma mutta sotaan joutuminen ei ole todennäköistä

Pienten valtioiden asema kansainvälisessä järjestelmässä on vuosisatojen kuluessa vahvistunut. Kansainväliset instituutiot ja normit ovat pitkällä aikavälillä kehittyneet ja suojaavat entistä paremmin, joskaan eivät aukottomasti, myös pieniä valtioita. Valloitussodat ovat käyneet yhä harvinaisemmiksi ja taloudellisesti kannattamattomiksi. Valtioiden välisiä sotia käydään enemmän koettujen historian vääryyksien korjaamiseksi ja statusaseman ylläpitämiseksi kuin materiaalisen hyödyn tavoittelemisen vuoksi.

Venäjän naapurina sotaan joutumisen riski on edelleen olemassa. Tämä riski on suurentunut lyhyellä mutta ei kuitenkaan pitkällä aikavälillä. Suomi on myös paremmin varautunut sotaan kuin koskaan aikaisemmin. Pieneenkin todennäköisyyteen on silti syytä varautua. Tyypillinen virhepäätelmä on pitää pieniä todennäköisyyksiä sellaisina, etteivät ne voisi ollenkaan toteutua. Lisäksi varautuminen Venäjän naapurina pikemminkin vähentää kuin kasvattaa sodan riskiä ottaen huomioon Venäjän johdon taipumuksen kunnioittaa voimaa.

Maailmanhistoriallinen kehitys voi toki kulkea toiseenkin suuntaan kuin mitä optimistinen tulkinta väkivallan ja sotien vähentymisestä antaa ymmärtää. On mahdollista, että elämme noin kymmenen vuotta sitten alkanutta suurta historiallista taitekohtaa, minkä seurauksena sodat ja väkivaltaisuudet taas lisääntyvät. Joitakin viitteitä siitä on: keskeisistä rauhaa selittävistä tekijöistä järki ja empatia eivät ole enää lisääntyneet vaan ns. Flynnin ilmiö on etenkin länsimaissa tullut taitekohtaansa syistä, jotka ovat sekä kiisteltyjä että monitahoisia. Demokratian ja ihmisoikeuksien vahvistuminen on maailmanlaajuisesti pysähtynyt. Kaupankäynnistä ja taloudellisesta keskinäisriippuvuudesta taas on tullut yhä enemmän vallankäytön muoto, joka ei niinkään korvaa vaan tietyissä tilanteissa jopa laukaisee sotia. Yksiselitteistä syytä tällaiselle mahdolliselle dystooppiselle kehityskululle ei voida antaa, mutta teknologinen kehitys ja sosiaalinen media nostetaan usein esille mahdollisina syinä. Muutos ei kuitenkaan ole jyrkkä tai peruuttamaton.

Myös Venäjän sisäiset yhteiskunnalliset muutokset voivat johtaa siihen, että muutosta kohti riskejä välttävää poliittista johtajaa ja rauhaa arvostavaa kansalaisyhteiskuntaa ei tule. Uusi sukupolvi voi olla niin indoktrinoitunut nykyisten vallanpitäjien maailmankuvaan siinä määrin, että yhteiskunnalliset arvot jäävät pidemmäksi aikaa militaristisiksi. Yhteiskuntarakenteen ja maailmanpoliittisen tilanteen muuttuessa Putinin hallinnon tuottama maailmankuva voi kuitenkin myös osoittautua muuttuvaksi: esimerkiksi vihamielinen suhtautuminen länteen ehti jo vuoden 2014 jälkeen normalisoitua ennen kuin yleinen mielipide taas kääntyi länttä vastaan Ukrainan sodan alkamisen myötä. Deterministinen tulkinta siitä, että yhteiskunnalliset muutokset kohti rauhanomaista ja demokraattisesti hallittua yhteiskuntaa Venäjällä olisivat mahdottomia, perustuu kuitenkin hyvin valikoituun tapaan lukea Venäjän historiaa.

Huolia rauhan säilymisestä siis voidaan esittää, vaikka todennäköisyydet eivät sotaan joutumista suoraan puoltaisi. Kaikkein huolestuttavinta onkin se, että ydinaseiden aikakaudella yksikin sota voi olla koko ihmiskunnalle tuhoisa.